Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Луцьк 2026

УДК 364.01
Ф56

До друку
Голова навчально-методичної ради факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій _____ Г.А. Герасимчук

Затверджено навчально-методичною радою факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій ЛНТУ, протокол №___від « » _____2026 року

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозитарій ЛНТУ
Директор бібліотеки _____ Н.П. Поліщук

Рекомендовано до видання на засіданні кафедри соціогуманітарних технологій ЛНТУ, протокол № ___ від « »_____2026 року

Завідувач кафедри соціогуманітарних технологій _____ О.М. Жук

Укладач:_____О.Ю. Сільвестрова, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціогуманітарних технологій ЛНТУ

Рецензент:_____Ю.Г. Борейко, д.філос.н., професор кафедри політології та публічного управління Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Відповідальний за випуск: _____О.М. Жук, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціогуманітарних технологій ЛНТУ

Ф 56 Філософія науки : Методичні вказівки до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти / Уклад. О. Ю. Сільвестрова. Луцьк: ЛНТУ, 2026. 48 с.

Методичне видання складене відповідно до діючої програми курсу «Філософія науки» з метою допомоги у підготовці до практичних занять та самостійної роботи здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти та надання методичної допомоги у процесі виконання завдань.

© О.Ю. Сільвестрова, 2026

ЗМІСТ

Вступ……..4

Змістовий модуль 1. Розвиток науки та її філософських засад 5
Тема 1. Феномен науки та предмет філософії науки. Особливості наукового знання 5
Тема 2. Структура та методологія наукового пізнання..... 7
Тема 3. Етика науки в структурі філософії науки 10
Тема 4. Становлення і розвиток науки: від витоків до постнекласичного ідеалу раціональності..... 12
Тема 5. Динаміка та закономірності розвитку науки 16
Тема 6. Особливості соціогуманітарного пізнання 19
Тема 7. Тенденції розвитку сучасної науки..... 22
Тема 8. Філософські проблеми сучасної науки і техніки. Філософія економіки 25

Змістовий модуль 2. Сучасні теоретичні моделі науки 29
Тема 9. Проблема зростання знань у К. Поппера 29
Тема 10. Концепція розвитку знань Т. Куна 31
Тема 11. Науково-дослідна програма І. Лакатоша 34
Тема 12. «Анархістська епістемологія» П. Фейєрабенда..... 36
Тема 13. Еволюційна епістемологія С. Тулміна 39
Тема 14. Тематичний аналіз науки Дж. Холтона..... 41
Тема 15. Сучасні моделі еволюції науки 43

Рекомендована література 46

Вступ

Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з філософії науки розроблено з урахуванням сучасних вимог до підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти та специфіки їхньої науково-дослідної діяльності. Актуальність таких рекомендацій зумовлена необхідністю поєднання теоретичного осмислення науки з практичними навичками філософсько-методологічного аналізу, що є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх докторів філософії. В умовах інтенсивного розвитку науки, ускладнення її внутрішньої структури, зростання ролі міждисциплінарних досліджень і підвищення суспільної відповідальності науковця особливого значення набуває здатність до критичної рефлексії над підставами, методами та результатами наукового пізнання.

Практичні заняття та самостійна робота з філософії науки спрямовані на поглиблення й конкретизацію теоретичних положень курсу, формування вмінь аналізувати класичні й сучасні філософсько-наукові концепції, застосовувати методологічні підходи до власного дослідницького проєкту, аргументовано відстоювати наукову позицію та вести фахову дискусію. Особливу увагу в методичних рекомендаціях приділено опрацюванню проблем феномену науки, специфіки наукового знання, структури та методології наукового пізнання, етичних засад науки, історичних типів наукової раціональності, закономірностей розвитку науки, а також особливостей соціогуманітарного пізнання й сучасних тенденцій науково-технічного прогресу.

Зміст методичних рекомендацій охоплює також аналіз провідних теоретичних моделей розвитку науки, що дає змогу здобувачам освіти усвідомити багатоманітність підходів до пояснення зростання наукового знання та його еволюції. Робота з цими моделями у форматі практичних занять і самостійних досліджень сприяє формуванню навичок порівняльного аналізу, методологічної аргументації та критичного осмислення наукових теорій у ширшому філософському й соціокультурному контексті.

Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з філософії науки покликані забезпечити системну й послідовну підготовку здобувачів третього рівня вищої освіти, сприяти розвитку їхньої методологічної культури, дослідницької автономії та відповідального ставлення до наукової діяльності, що є необхідною умовою успішної реалізації освітньо-наукової програми та подальшого професійного зростання науковця.

Змістовий модуль 1. Розвиток науки та її філософських засад

Тема 1. Феномен науки та предмет філософії науки. Особливості наукового знання

1. Поняття науки. Наука як діяльність, знання та соціальний інститут.

2. Проблема виникнення науки та особливості науково-пізнавальної діяльності.

3. Наука і філософія. Наука і мистецтво.

4. Сцієнтизм і антисцієнтизм як філософсько-світоглядні позиції.

Основні поняття і категорії: філософія, наука, раціональність, пізнання, знання, культура, науковий метод.

Самостійна робота № 1.

1. Наука як дослідження. Пізнання та дослідження.
2. Реальна наука і система уявлень (знань) про науку.
3. Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу.

Методичні рекомендації

Під час вивчення теми доцільно насамперед сформувати цілісне уявлення про науку як складне й багатовимірне явище. Рекомендується розглядати науку не лише як систему знань, а й як особливий вид пізнавальної діяльності та як соціальний інститут, що має власні норми, цінності, форми організації та механізми відтворення. Важливо звернути увагу на те, як ці три виміри науки взаємопов’язані між собою, і як вони проявляються в реальній науковій практиці.

Опановуючи проблему виникнення науки, варто зіставляти різні підходи до її генези, зокрема античні, середньовічні та новочасні передумови формування наукового мислення. Рекомендується зосередитися на специфіці науково-пізнавальної діяльності, порівнюючи її з повсякденним і міфологічним знанням, а також звернути увагу на такі риси науки, як раціональність, доказовість, системність, орієнтація на об’єктивність і відтворюваність результатів. Доцільно аналізувати, яким чином формуються наукові проблеми, гіпотези та теорії.

Під час розгляду взаємозв’язку науки і філософії важливо усвідомити їхню історичну й методологічну взаємодію. Рекомендується простежити, як філософія впливала на формування наукових картин світу, методів і категорій мислення, а також як розвиток науки, у свою чергу, ставив перед філософією нові проблеми. Аналізуючи співвідношення науки і мистецтва, варто звернути увагу на відмінності в способах освоєння дійсності, цілях і формах пізнання, не зводячи ці сфери до протиставлення, а підкреслюючи їхню культурну взаємодоповнюваність.

Вивчаючи сцієнтизм і антисцієнтизм, доцільно розглядати їх як світоглядні позиції, що по-різному оцінюють роль науки в суспільстві та

культурі. Рекомендується проаналізувати аргументи прихильників сцієнтизму щодо універсальності наукового знання і його провідної ролі в прогресі, а також критичні зауваги антисцієнтизму, пов'язані з обмеженістю наукового підходу, технократичними ризиками та етичними проблемами. Важливо навчитися бачити не лише протиставлення цих позицій, а й можливості їхнього діалогу.

Загалом під час підготовки до теми варто працювати з філософськими текстами, словниками та узагальнювальними схемами, звертати увагу на ключові поняття і логіку аргументації, а також намагатися формулювати власні висновки. Корисним є зіставлення теоретичних положень із прикладами з історії науки та сучасної наукової практики, що допоможе глибше зрозуміти феномен науки та специфіку наукового знання.

Література:

1. Варипаєв О.М., Байрамова О.В., Сільвестрова О.Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. *Філософія та управління.* 2025. № 2. С. 25-34. URL: https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/98/91

2. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

3. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.

4. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua)

5. Мовчан С. П. Основи філософії техніки та технології: навчальний посібник для студентів, магістрів та аспірантів технічних ВНЗ. Х.: Форт, 2013. 315 с.

6. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / за заг. Ред Т.В. Гончарук. Тернопіль: Крок, 2014. 218 с.

7. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

8. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612

9. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

10. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с. URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Phil_basis.pdf (дата звернення 03.01.2025)
11. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)
12. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.

Питання для самоконтролю:

1. Яким чином відбувається процес взаємодії суб'єкта і об'єкта в процесі пізнання?
2. Що таке агностицизм і яким чином він пов'язаний із скептицизмом?
3. Поясніть, як ви розумієте вислів Джордано Бруно: «Пізнання не знає пересичення»?
4. Що вивчає гносеологія і як формулюється її основне питання?
5. Чим відрізняється наукове пізнання від буденного, стихійно-емпіричного та художнього?
6. За якими критеріями можна класифікувати науки?
7. Які основні філософські поняття характеризують сучасну філософську картину світу?

Тема 2. Структура та методологія наукового пізнання

1. Особливості наукового пізнання. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання.

2. Форми наукового пізнання: ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.

3. **Методи наукового пізнання: спостереження, експеримент, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, ідеалізація. Історичний та логічний методи.**

Основні поняття і категорії: емпіричний рівень пізнання, теоретичний рівень пізнання, проблема, гіпотеза, метод, ідея, концепція, теорія, спостереження, вимірювання, експеримент, індукція, дедукція, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, аналогія, моделювання, ідеалізація.

Самостійна робота № 2

1. Методологічні умови запровадження до обігу наукових абстракцій.
2. Методологічні, структурні, світоглядно-ціннісні засади та особливості наукового пізнання.

Методичні рекомендації

Під час вивчення теми доцільно проаналізувати специфіку наукового пізнання як особливого виду раціональної діяльності, спрямованої на

отримання об’єктивного, системного та обґрунтованого знання. Рекомендується розглянути відмінності між науковим і повсякденним пізнанням та звернути увагу на роль логіки, доказовості й методологічної рефлексії в науці. Окремо варто висвітлити співвідношення емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання, проаналізувати їхні функції, методи та форми результатів, а також показати, що вони не існують ізольовано, а перебувають у постійній взаємодії.

Вивчаючи форми наукового пізнання, рекомендується розглянути логіку переходу від ідеї до теорії як послідовний і водночас нелінійний процес. Доцільно проаналізувати зміст і роль наукової проблеми, звернути увагу на її зв’язок із наявним рівнем знання та практичними потребами. Важливо також висвітлити значення гіпотези як форми наукового припущення, розглянути умови її висування та перевірки, а також проаналізувати відмінності між гіпотезою, концепцією і теорією як більш розгорнутими та системними формами знання.

Аналізуючи методи наукового пізнання, слід розглянути як емпіричні, так і теоретичні методи, звернувши увагу на їхню взаємодоповнюваність. Визначити особливості спостереження та експерименту, висвітлити їхні пізнавальні можливості й обмеження. Доцільно також звернути увагу на логічні методи індукції, дедукції та аналогії, показавши їхню роль у побудові наукових висновків. Окремо варто розглянути методи моделювання й ідеалізації як засоби роботи з абстрактними об’єктами науки.

Завершуючи вивчення теми, рекомендується звернути увагу на значення історичного та логічного методів у науковому пізнанні, проаналізувати їхню відмінність і взаємозв’язок. Доцільно висвітлити, як історичний метод дає змогу простежити становлення наукових ідей у конкретному контексті, а логічний метод – реконструювати внутрішню структуру та послідовність наукового знання. Для кращого засвоєння матеріалу варто поєднувати теоретичний аналіз із прикладами з історії та сучасної практики науки, формуючи цілісне уявлення про структуру та методологію наукового пізнання Звернути увагу на відмінностях у визначенні об’єкта пізнання, методів і засобів, результатів та цілей пізнавальної діяльності на стихійно-емпіричному та науковому рівнях.

Дати визначення методу та методології науки, окреслити основні історичні етапи в розвитку методології науки. Необхідно пояснити поняття «парадигми», «дослідницької програми», «наукової революції» та їх інтерпретацію в методології науки.

Дати характеристику емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання, вказати на їх особливості та специфіку розвитку в історії науки. Дати визначення понять «спостереження», «вимірювання», «експеримент».

З’ясувати суть таких форм наукового пізнання як проблема, ідея, гіпотеза, концепція, теорія, закон. Показати їх відносну самостійність та взаємозв’язок і взаємообумовленість іншими формами наукового пізнання.

Розкрити специфіку методів наукового пізнання, визначити методи емпіричного (спостереження, експеримент, вимірювання) та теоретичного

(аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, метод сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного ті історичного) рівнів пізнання.

Питання для самоконтролю:

1. Чому одне із основних питань філософії – це питання про пізнаваність світу?
2. Охарактеризуйте позиції гностицизму, агностицизму та скептицизму щодо можливостей людського пізнання.
3. Чому заблудження є постійним супутником істини в процесі пізнання?
4. Через які поняття сучасна гносеологія конкретизує традиційну концепцію істини?
5. Завдяки яким своїм суттєвим характеристикам саме практика є основним критерієм істини?
6. Завжди можна знайти такі твердження, які неможливо ні довести, ні спростувати експериментально. Чи не суперечить це тезі про практику як критерій істини?
7. Ми часто звертаємося до здорового глузду. Як це уявлення співвідноситься із науковим пізнанням та філософським осмисленням світу?
8. У чому полягає взаємозв'язок емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання?
9. Що таке наукова ідея, проблема, гіпотеза, концепція і теорія, і як вони взаємопов'язані?
10. Які основні методи наукового пізнання і як вони застосовуються на практиці?

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.
2. Добронравова І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.
3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)
4. Методологія науки та її структура. URL : https://sites.google.com/site/osnaukdos/tema-3-metodologia-nauki-ta-ieie-struktura (дата звернення 03.01.2025)
5. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / за заг. Ред Т.В. Гончарук. Тернопіль: Крок, 2014. 218 с.
6. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

7. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612

8. Тушева В. В. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. УМО НАПН України. Харків: «Федорко», 2014. 408 с.

9. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

10. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с. URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Phil_basis.pdf (дата звернення 03.01.2025)

11. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

Тема 3. Етика науки в структурі філософії науки

1. Поняття та основні складові етики наукової діяльності. Ідеали та норми науки.

2. Кодекс наукової етики. Етичний кодекс ученого України.

Основні поняття і категорії: етика науки, ідеали, номи, цінності, аксіологія, етос наки, Етичний кодекс.

Самостійна робота № 3

1. Свобода наукового пошуку і соціальна відповідальність ученого.
2. Поняття етосу науки. Проблема етичного смислу наукових досліджень.

Методичні рекомендації

Проаналізувати сутність етики науки як складової філософії науки, звернувши увагу на її роль у регулюванні поведінки науковців та забезпеченні відповідальності за результати наукової діяльності. Варто розглянути основні складові етики науки, висвітлити ідеали та норми, які визначають наукову чесність, об’єктивність, критичність мислення та взаємоповагу серед дослідників. Доцільно звернути увагу на значення моральних принципів для підтримання довіри суспільства до науки та формування здорового наукового середовища.

Дати характеристику етики наукової діяльності, охарактеризувати її складові (норми, цінності, ідеали науки тощо). Проаналізувати етичні принципи, спільні для різних наукових дисциплін: борг перед суспільством; благодійність; конфлікт інтересів; інформована згода; цілісність; недискримінація; неексплуатація; приватність та конфіденційність; професійна компетентність; професійна дисципліна.

Висвітлити взаємозв'язок етичних норм із методологією науки та соціальною відповідальністю науковців, розглянути приклади конкретних етичних ситуацій у науковій діяльності, що сприятиме глибшому розумінню значення етики у сучасній науці.

Окреслити предметне коло та проблемне поле етики науки. Визначити зміст поняття «етос науки». Показати еволюцію етичних поглядів на наукову діяльність. Окреслити норми науки за Р. Мертоном (універсалізм, комунізм (спільність), незацікавленість, організований скептицизм).

Дати характеристику етичного кодексу вченого та моральних імперативів науки. Визначити моральні проблеми наукового дослідження та етичні засади сучасної науки. Вивчаючи кодекси наукової етики, рекомендується проаналізувати їхню структуру та основні положення, розглянути приклади конкретних норм і правил, які регламентують поведінку учених у професійній діяльності. Звернути увагу на етичний кодекс ученого України, висвітлити його принципи, обов'язки та рекомендації щодо дотримання наукової доброчесності. Варто проаналізувати, як кодекси етики допомагають запобігати порушенням, конфліктам інтересів та недоброчесній поведінці, а також формують культуру відповідальної наукової практики.

Порівняти вітчизняний кодекс із кодексами вчених інших країн.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.

3. Етичний кодекс ученого України : Постанова загальних зборів НАН України № v0002550-09 від 15.04.2009. URL : Етичний кодекс ученого України | від 15.04.2009 № 2 (rada.gov.ua) (дата звернення 03.01.2025)

4. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua)

5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612

6. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

7. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с. URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Phil_basis.pdf (дата звернення 03.01.2025)

8. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)
9. Code of Ethics for Researchers. *World Economic Forum.* URL: https://widgets.weforum.org/coe/index.html#code
10. Rigour, respect, responsibility: a universal ethical code for scientists. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/283157/universal-ethical-code-scientists.pdf (дата звернення 14.05.2020).

Питання для самоконтролю:

1. Що таке етика науки і яку роль вона відіграє у науковій діяльності?
2. Які ідеали та норми визначають наукову чесність і відповідальність дослідника?
3. Назвіть детермінанти ідеалів та норм наукового пізнання.
4. Чи може наука бути позбавлена аксіологічного підґрунтя? Відповідь поясніть.
5. Дайте визначення поняття «етос науки».
6. Чи змінилися етичні погляди на наукову діяльність впродовж існування науки як форми духовно-практичної діяльності? Відповідь поясніть.
7. Назвіть причини та підстави створення етичних кодексів учених.
8. Назвіть основні положення Етичного кодексу вченого України.
9. У чому полягає значення кодексу наукової етики для регулювання професійної поведінки ученого?
10. Як етичні норми науки пов’язані з методологією та соціальною відповідальністю науковця?

Тема 4. Становлення і розвиток науки: від витоків до постнекласичного ідеалу раціональності

1. Зародження і розвиток наукових знань: від Стародавнього світу до Нового часу.

2. Поняття та типи наукової раціональності. Класичний ідеал раціональності. Зразки початків наукового методу (Г. Галілей, Ф. Бекон, Р. Декарт, Г.Лейбніц).

3. Революція в природознавстві в кін. XIX ст. на поч. XX ст. і формування некласичної науки.

4. Постнекласична (постакадемічна) наука як прояв постмодерну та механізм соціальної детермінації процесу наукового пізнання.

5. Соціокультурна обумовленість наукового та технологічного знання.

Основні поняття і категорії: теоцентризм, антропоцентризм, гуманізм, натурфілософія, метод пізнання, гносеологія, емпіризм, раціоналізм, індукція,

дедукція, сенсуалізм, механіцизм, матеріалізм, географічний детермінізм, раціональність.

Самостійна робота № 4

1. Наукова раціональність: сутність, зміст, критерії.
2. Еволюційний дискурс: вихід теорії еволюції за межі біології.
3. Позараціональні чинники у науковому пізнанні.
4. Співвідношення наукових теорій і наукових картин світу.
5. Постнекласична наука як основа цивілізаційного розвитку.

Методичні рекомендації

Виділити об’єктивні передумови появи наукового знання у Стародавньому світі, показати їх зв'язок із філософськими уявленнями про світобудову. Звернути увагу на особливості наукових знань у Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Греції та Римі.

Проаналізувати історичний розвиток наукових знань від Стародавнього світу до Нового часу, звернувши увагу на формування перших систематизованих уявлень про природу та суспільство. Варто розглянути основні досягнення античних, середньовічних та ранньомодерних наукових традицій, висвітлити їхній внесок у формування раціонального способу пізнання та методологічні підходи, що стали підґрунтям подальшого розвитку науки. Показати специфіку розвитку наукових знань у середньовічній Європі та на Близькому Сході.

Показати динаміку розвитку філософії та науки у епоху Нового часу. З'ясувати, чому своє головне завдання філософія Нового часу вбачала в розробці та обґрунтуванні методів наукового пізнання та пошуках ефективної методології наукового пізнання. Розкриття другого питання передбачає зосередження уваги на двох основних напрямках гносеології Нового часу – емпіризмі та раціоналізмі. Слід детально зупинитись на проблемах методу пізнання, понятті відчуттів та розуму, проаналізувавши творчість Ф.Бекона, Р.Декарта. Показати розвиток емпіричного напрямку у філософії Нового часу, представлений Т.Гоббсом, Дж.Локком, системи суб’єктивного ідеалізму Дж.Берклі та скептицизму Д.Юма. Паралельно висвітлити особливості розвитку раціоналістичної методології, спираючись на аналіз поглядів Б.Спінози та Б.Паскаля.

Проаналізувати поняття та типи наукової раціональності. Дати характеристику трьох типів раціональності: класичної, некласичної і постнекласичної, звернути увагу та умови їх формування та специфічні ознаки.

Проаналізувати зміни в науковій картині світу, які відбулися впродовж XX ст. та на поч. XXI ст., показати їх вплив на становлення і розвиток постнекласичної науки. Розкрити її особливості та ознакиЗвернути увагу на формування некласичної науки, висвітлити її відмінності від класичної парадигми, зокрема в аспектах нелінійності, невизначеності та комплексності об’єктів дослідження.

Вивчаючи, слід проаналізувати ознаки постнекласичної (постакадемічної) наукуи, зокрема, пов'язані з постмодерністським підходом, соціальною детермінацією процесу наукового пізнання, включенням ціннісних та етичних аспектів, а також інтеграцією науки, технологій і суспільних потреб. Звернути увагу на роль суб'єкта пізнання і міждисциплінарність у сучасній науці, а також на еволюцію ідей наукової відповідальності та взаємодії науки і суспільства.

Розкрити специфічні риси нелінійної картини світу, вказати на її ключові ознаки: ефект системності, єдність багатоманітності, синергетичний підхід, ідея історизму у природничих науках.

Звернути увагу на механізми соціальної детермінації процесу наукового пізнання та соціокультурну обумовленість наукового та технологічного знання.

При розгляді соціокультурної обумовленості наукового і технологічного знання рекомендується проаналізувати взаємозв'язок науки, технологій та культури, висвітлити, як соціальні, економічні та культурні чинники впливають на темпи та напрямки наукового розвитку, формування пріоритетів досліджень і трансформацію наукових інституцій.

Для глибшого засвоєння матеріалу доцільно поєднувати теоретичний аналіз з історичними прикладами, звертати увагу на логіку розвитку наукових парадигм і методологічних підходів, а також формувати власні висновки щодо еволюції наукового пізнання та його соціальної значущості.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Йонас Ганс Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. К.: Лібра, 2001. 400 с.

3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

4. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)

6. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

7. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с. URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Phil_basis.pdf (дата звернення 03.01.2025)

8. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

9. Bruno Latour, Steve Woolgar. Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts. Princeton University Press, 1979. 286 p. URL: https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.tufts.edu/dist/8/3572/files/2015/11/LatourLabLif.pdf (дата звернення 03.01.2025).

10.Haken, H. (1983) Synergetics: An Introduction. 3rd Edition, Springer, Berlin. URL: https://archive.org/details/springer_10.1007-978-3-662-10184-1/page/239/mode/2up (дата звернення 03.01.2025).

11.Kuhn, T. S. The structure of scientific revolutions. URL: https://ia801209.us.archive.org/9/items/ThomasS.KuhnTheStructureOfScientificRevolutions/Thomas_S._Kuhn_The_structure_of_scientific_revolutions.pdf (дата звернення 03.01.2025).

Питання для самоконтролю:

1. У чому суть основних ідей античної натурфілософії?
2. Порівняйте атомістичні ідеї Демокріта та Епікура. У чому полягають відмінності їхнього розуміння атомів, їх структури та руху?
3. Які основні етапи становлення науки від Стародавнього світу до Нового часу і які досягнення характерні для кожного з них?
4. Які принципові зміни в науковій і філософській картині світу відбулися в Новий час?
5. Проаналізуйте вчення Ф. Бекона про «примари», які перешкоджають людині в процесі пізнання. Наскільки ці погляди є вірними?
6. Що таке наукова раціональність і які її типи виділяють у філософії науки?
7. У чому полягає революція в природознавстві кінця XIX – початку XX ст. і як вона сприяла формуванню некласичної науки?
8. Чому Декарт не наполягає на тому, щоб його дедуктивному методу слідувала кожна людина?
9. Як Ви розумієте вислів Р. Декарта: «Мислю, отже існую»?
10. Які основні ознаки постнекласичної (постакадемічної) науки і як вони відображають постмодерністський підхід до наукового пізнання?
11. Як соціальні та культурні чинники впливають на формування наукового і технологічного знання?
12. У чому полягає взаємозв’язок між розвитком наукових парадигм, методологічними підходами та соціальною детермінацією науки?

Тема 5. Динаміка та закономірності розвитку науки

1. Загальні закономірності розвитку науки. Основні методологічні програми сучасності: індуктивізм, фальсифікаціонізм, конвенціоналізм, історизм.

2. Кумулятивна модель розвитку науки.

3. Еволюція позитивістських підходів у питанні методології наукового пізнання.

4. Діалектико-матеріалістична модель.

5. Методологічна концепція прагматизму (Ч. Пірс, В. Джеймс) та конвенціоналізму (А. Пуанкаре).

Основні поняття і категорії: позитивізм, емпіріокритицизм, неопозитивізм, постпозитивізм, індукція, логічний атомізм, верифікація, фальсифікація, кумулятивізм, діалектичний матеріалізм, прагматизм, конвенціоналізм.

Самостійна робота № 5

1. Натуралізм у сучасній філософії науки як програма дослідження реальної практики науки.
2. Особливості соціологічного повороту у філософії науки.

Методичні рекомендації

Під час вивчення теми рекомендується проаналізувати загальні закономірності розвитку науки, звернувши увагу на історичні та логічні аспекти еволюції наукового знання. Розглянути основні методологічні програми сучасності: індуктивізм, фальсифікаціонізм, конвенціоналізм та історизм, висвітлити їхні принципи, методи формування наукових теорій і внесок у розвиток наукової раціональності.

Охарактеризувати кумулятивну модель розвитку науки, проаналізувати її основні положення та механізми накопичення знання, а також звернути увагу на обмеження цього підходу при описі революційних змін у науці. Варто висвітлити еволюцію позитивістських підходів у методології наукового пізнання, показати, як зміни у розумінні наукового методу відображають історичні та культурні умови розвитку науки. Звернути увагу, що кумулятивізм бачить логіку розвитку наукового знання у поступовому накопиченні наукових знань та досягнень, орієнтований на розвиток та доповнення попередніх ідей, а також на виправлення недоліків та помилок, зроблених на рівні наукових пошуків минулого.

Відповідь на третє питання вимагає зосередити увагу на причинах виникнення позитивізму як напрямку некласичної філософії, на трьох стадіях інтелектуальної еволюції за О. Контом та індуктивній методології.

Висвітлити основні проблеми так зв. «другого позитивізму» або емпіріокритицизму, де в центрі уваги постала вимога «економії мислення» та ідеалу суто описової науки. Також необхідно дати характеристику

неопозитивізму як логічному продовженню лінії позитивізму у філософії та науці, вказавши на відмінності між ними. Охарактеризувати критичний раціоналізм та принцип фальсифікації (К. Поппер), запропоновані як альтернатива позитивізму на неопозитивізму. Дати характеристику вимогам до наукових теорій (правдоподібності, відповідності, раціональності та розуміння). Проаналізувати принцип верифікації як засіб відмежування смислових висловлювань від безсмислених. Показати обмеженість даного принципу і його критику К. Поппером.

Дати характеристику діалектико-матеріалістичній моделі розвитку науки, звернути увагу на ідею взаємозв'язку явищ та протилежностей, висвітлити застосування діалектики у поясненні наукового прогресу та закономірностей розвитку знання. Проаналізувати сильні та слабкі сторони цієї моделі.

Вивчаючи методологічні концепції прагматизму та конвенціоналізму, слід проаналізувати внесок Ч. Пірса і В. Джеймса у формування прагматичного підходу, звернути увагу на акцент на практичній користі знання та його функціональній ролі у пізнавальному процесі. Розглянути концепцію конвенціоналізму А. Пуанкаре, висвітлити ідею умовності наукових законів і ролі договорів у формуванні наукового знання. Порівняти підходи прагматизму та конвенціоналізму до питання істинності наукового знання, звернути увагу на те, що згідно прагматичного підходу пізнання – це відтворення, відображення світу, а істина полягає у відповідності (збігу) знання і дійсності (Ч. Пірс). Конвенціоналізм же твердить, що наукові знання є тільки певними домовленостями, конвенціями між науковцями (А. Пуанкаре).

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

3. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

4. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)

5. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

6. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с. URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Phil_basis.pdf (дата звернення 03.01.2025)

7. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)
8. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.
9. Farman, Abou. Transhumanism. *In The Open Encyclopedia of Anthropology, edited by Felix Stein.* Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology. (2022) 2023. DOI: http://doi.org/10.29164/22transhumanism (дата звернення 03.01.2025).
10. Giesen Klaus-Gerd. Transhumanism as the dominant ideology of the fourth industrial revolution. *In Journal international de bioéthique et d'éthique des sciences.* 2018/3. Selected Articles, pages 189 to 203 DOI http://doi.org/10.3917/jibes.293.0189 (дата звернення 03.01.2025).
11. Floridi Luciano. The Ethics of Artificial Intelligence: exacerbated problems, renewed problems, unprecedented problems. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4801799 (дата звернення 03.01.2025)
12. Velthoven Max, Marcus Eric. Problems in AI, their roots in philosophy, and implications for science and society. Cornell University. URL: https://arxiv.org/pdf/2407.15671v1 (дата звернення 03.01.2025).

Питання для самоконтролю:

1. Які основні передумови формування позитивістської філософії?
2. Які наукові відкриття продемонстрували неспроможність класичної позитивістської моделі науки?
3. Як пов’язані між собою суб’єкт і об’єкт із погляду емпіріокритицизму?
4. Як вирішується проблема теоретичного знання в рамках неопозитивістської моделі науки?
5. Чому принцип верифікації не може бути достатньою основою для демаркації (розмежування) науки й ненауки?
6. Які важливі гносеологічні проблеми, властиві критерію верифікації, вирішує критерій фальсифікації?
7. Які наукові відкриття обумовили відхід від класичного типу науковості?
8. Які основні риси некласичної науки?
9. У чому полягають основні тенденції розвитку сучасної науки?

Тема 6. Особливості соціогуманітарного пізнання

1. Специфіка гуманітарного пізнання. Відмінності між «науками про природу» і «науками про дух» (В. Дільтей), «науками про природу» і «науками про культуру» (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт).

2. Методологія соціальних наук М. Вебера.

3. Філософська герменевтика Г. Гадамера.

4. Структуралістське розуміння методології соціогуманітарних наук. М. Фуко: «гра істини» та «влада-знання».

5. Концепція трансгуманізму і проблема еволюційного майбутнього людства.

Основні поняття і категорії: науки про природу, науки про дух, соціогуманітарне пізнання, розуміння, опис, пояснення, соціальна дія, раціоналізація, соціальна структура, влада, «ідеальний тип», герменевтика, структуралізм, соціогуманітарні науки, епістема, дискурс, доксологія, «археологія» (за М.Фуко), мова.

Самостійна робота № 6.

1. Сучасна соціальна теорія: від інтерсуб'єктивізму до інтероб'єктивізму
2. Особливості досліджень у науці XXI ст.
3. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.

Методичні рекомендації

Звернути увагу на специфіку гуманітарного пізнання як такого, що орієнтується не лише на пояснення, а й на розуміння соціальної реальності, символічних смислів і культурно-історичних контекстів. Важливо охарактеризувати відмінність між науками про природу і науками про дух, висвітлити роль мови, інтерпретації та ціннісної зумовленості пізнавального процесу, а також проаналізувати співвідношення опису і пояснення в соціогуманітарних науках. Окреслити слід і те, яким чином соціогуманітарне пізнання пов'язане з практикою, історичністю та інтерсуб'єктивністю досвіду.

Проаналізувати принцип розподілу наук на природничі та гуманітарні, «науки про природу» та «науки про дух». Показати принципову відмінність між «науками про природу» і «науками про дух» у В. Дільтея, «науками про природу» і «науками про культуру» за Віндельбандом і Ріккертом.

Під час аналізу методології соціальних наук М. Вебера варто звернути увагу на поняття соціальної дії, раціоналізації та «ідеального типу» як аналітичного інструменту, що дає змогу впорядковувати емпіричну реальність. Доцільно охарактеризувати веберівське розуміння об'єктивності соціального пізнання, висвітлити значення ціннісної нейтральності та проаналізувати зв'язок між індивідуальними мотивами дії і соціальними структурами. Окреслити необхідно і внесок Вебера у формування доксології та сучасної соціальної теорії.

Проаналізувати методологію соціальних наук М.Вебера, обґрунтування ним понятійного апарату соціологічного знання, зокрема розробкою таких понять, як: «соціальна дія», «раціоналізація», «соціальна структура», «влада», «ідеальний тип». М.Вебер є автором концепції «розуміючої соціології». Соціальна наука вивчає дійсність, під якою Вебер розуміє індивідуальну структуру соціокультурного життя в її універсальному значенні. Вебер виділяє поняття «ідеальний тип» як методологічний засіб соціально-гуманітарного пізнання. Ідеальний тип – це певна впорядкованість емпіричного матеріалу, отриманого в результаті інтерпретації. Ключові поняття соціально-гуманітарних наук (такі як феодалізм», «капіталізм», «бюрократія» та ін.) теж є ідеальними типами.

Дати характеристику філософської герменевтики Г. Гадамера та розробленої ним категорії розуміння. Звернути увагу на герменевтику як універсальну методологію гуманітарного пізнання. Важливо охарактеризувати поняття розуміння, історичної зумовленості свідомості та «злиття горизонтів», висвітлити роль традиції і мови у процесі інтерпретації, а також проаналізувати відмову від жорстких методологічних схем на користь діалогічного характеру пізнання. Окреслити значення герменевтики для сучасних соціогуманітарних наук.

Розглянути методологічні основи структуралізму як філософського напрямку, що трактує явища буття, як певну структуру, частини якої пов’язані між собою і утворюють більш всеосяжну систему або структуру. Аналізуючи структуралістське розуміння методології соціогуманітарних наук, доцільно звернути увагу на ідею структур як глибинних, часто неусвідомлюваних механізмів соціального життя. У контексті концепції М. Фуко слід охарактеризувати поняття епістеми, дискурсу, «археології» знання, а також висвітлити ідеї «гри істини» та взаємозв’язку «влада-знання». Важливо проаналізувати, яким чином знання функціонує як форма влади і як соціальні практики конструюють суб’єктів пізнання. Окреслити відмінності структуралізму від класичних гуманітарних підходів.

Вивчаючи концепцію трансгуманізму, необхідно звернути увагу на сучасні уявлення про еволюційне майбутнє людства, охарактеризувати філософські, етичні та соціальні наслідки використання новітніх технологій, висвітлити проблему меж людської природи та проаналізувати виклики, які постають перед соціогуманітарним пізнанням у XXI столітті. Окреслити зв’язок трансгуманізму з сучасною соціальною теорією та методологічними зрушеннями від інтерсуб’єктивізму до інтероб’єктивізму.

Звернути увагу на трансформації сучасної соціальної теорії, охарактеризувати перехід від зосередженості на міжсуб’єктних смислах до аналізу об’єктивованих соціальних мереж, технологій і структур. Доцільно висвітлити особливості наукових досліджень у XXI ст, зокрема їх міждисциплінарність, рефлексивність та технологічну опосередкованість, а також проаналізувати специфіку методології соціально-гуманітарного пізнання в умовах глобалізації та цифровізації. Окреслити необхідно значення

соціогуманітарних наук для критичного осмислення сучасних суспільних процесів.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.
2. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)
3. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.
4. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)
5. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
6. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с. URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Phil_basis.pdf (дата звернення 03.01.2025)
7. Ханстантинов В.О. Філософія науки: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 188 с.
8. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)
9. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.
10. Farman, Abou. Transhumanism. *In The Open Encyclopedia of Anthropology, edited by Felix Stein.* Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology. (2022) 2023. DOI: http://doi.org/10.29164/22transhumanism (дата звернення 03.01.2025).
11. Giesen Klaus-Gerd. Transhumanism as the dominant ideology of the fourth industrial revolution. *In Journal international de bioéthique et d'éthique des sciences.* 2018/3. Selected Articles, pages 189 to 203 DOI http://doi.org/10.3917/jibes.293.0189 (дата звернення 03.01.2025).
12. Floridi Luciano. The Ethics of Artificial Intelligence: exacerbated problems, renewed problems, unprecedented problems. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4801799 (дата звернення 03.01.2025)

13. Velthoven Max, Marcus Eric. Problems in AI, their roots in philosophy, and implications for science and society. Cornell University. URL: https://arxiv.org/pdf/2407.15671v1 (дата звернення 03.01.2025).

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає специфіка соціогуманітарного пізнання порівняно з природничо-науковим?
2. Який критерій науковості краще співвідноситься із природничими науками і чому?
3. На якій основі розмежовуються «науки про природу» і «науки про дух» за В. Дільтеєм?
4. Як М. Вебер розуміє соціальну дію та її типи?
5. Яке методологічне значення має поняття «ідеального типу»?
6. У чому полягає сутність герменевтики Г. Гадамера?
7. Які три основних типи ставлення людини до світу і його розуміння визначає є Г. Гадамер?
8. Чому Г. Гадамер вважає діалог (бесіду) основним способом досягнення істини в гуманітарних науках?
9. Яку роль відіграє мова в соціогуманітарному пізнанні?
10. Яка основна проблематика філософії структуралізму? Як він вплинув на соціогуманітарні науки?
11. Розмежуйте поняття «доксологія» та «археологія» за М. Фуко.
12. У чому зміст понять «епістема» та «дискурс» за М. Фуко?
13. Як М. Фуко пояснює зв'язок між владою і знанням?
14. У чому полягає концепція трансгуманізму та її філософські проблеми?
15. Які особливості методології соціально-гуманітарного пізнання в науці XXI століття?

Тема 7. Тенденції розвитку сучасної науки

1. **Загальна характеристика сучасної науки, її особливості.**
2. **Глобальний еволюціонізм і сучасна наукова картина світу.**
3. **Особливості сучасних синергетичних систем та нові стратегії наукового пошуку.**
4. **Наука та позанауквове знання: проблема взаємозв'язку.**

Основні поняття і категорії: наука, глобальний еволюціонізм, синергетика, системний підхід.

Самостійна робота № 7

1. Постнекласична наука як трансдисциплінарне дослідження складних самоорганізованих людиновимірних систем.
2. Філософські засади сучасної нелінійної наукової картини світу.

3. Наука та цінності техногенної цивілізації. Традиційна та техногенна цивілізації.

Методичні рекомендації

Звернути увагу на загальну характеристику сучасної науки як складного соціокультурного феномена, охарактеризувати її відмінність від класичної та некласичної науки, висвітлити зростання ролі міждисциплінарності, рефлексивності та орієнтації на складні людиновимірні системи. Важливо проаналізувати зміну ідеалів наукової раціональності та окреслити вплив соціальних, культурних і ціннісних чинників на розвиток наукового пізнання.

Під час розгляду глобального еволюціонізму слід звернути увагу на формування цілісної сучасної наукової картини світу, у межах якої природа, суспільство і людина постають як взаємопов'язані еволюційні процеси. Доцільно охарактеризувати ідею універсальної еволюції, висвітлити інтеграцію даних природничих і соціогуманітарних наук, а також проаналізувати значення глобального еволюціонізму для подолання редукціонізму. Окреслити світоглядні наслідки цього підходу для сучасного наукового мислення.

Показати міждисциплінарний характер еволюційного підходу, необхідність інтеграції природничих, соціогуманітарних та технічних наук у пізнанні глобального процесу еволюції як єдності космічної, хімічної, біологічної та соціальної стадій.

Проаналізувати фундаментальні основи нової картини світу.

Розкрити основні підходи синергетики як напряму наукових досліджень та її аналіз принципу самоформування. Звернути увагу на особливості сучасних нелінійних, відкритих і самоорганізованих систем. Охарактеризувати синергетику як міждисциплінарний напрям досліджень, висвітлити поняття нестійкості, випадковості та порядку, що виникає з хаосу, а також проаналізувати нові стратегії наукового пошуку, зорієнтовані на вивчення складних динамічних процесів. Окреслити слід роль системного підходу у формуванні сучасного наукового знання.

Охарактеризувати постнекласичну науку як форму трансдисциплінарного дослідження складних самоорганізованих людиновимірних систем. Визначити філософські засади сучасної нелінійної наукової картини світу, висвітлити зміну уявлень про детермінізм, причинність і об'єктивність, а також проаналізувати зв'язок науки з цінностями техногенної цивілізації. Окреслити варто відмінності між традиційною та техногенною цивілізаціями і роль науки у формуванні сучасних соціальних і культурних орієнтирів.

Розглядаючи проблему взаємозв'язку науки та позанаукового знання, необхідно звернути увагу на багатоманітність форм пізнання дійсності. Важливо охарактеризувати специфіку наукового знання у порівнянні з буденно-практичним, міфологічним, релігійним, художнім, філософським знанням, висвітлити можливості їх взаємодії та взаємовпливу, а також проаналізувати межі наукової раціональності. Окреслити доцільно проблему демаркації науки і ненауки в умовах сучасної культури.

Література:

1. Варипаєв О.М., Байрамова О.В., Сільвестрова О.Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. *Філософія та управління.* 2025. № 2. С. 25-34. https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/98/91 (дата звернення 03.01.2025).

2. Дільтей В. Виникнення герменевтики. URL : http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/diltej.html (дата звернення 03.01.2025)

3. Кондратюк-Антонова Т., Поліщук Н., Сільвестрова О. Синергетика і проблема об'єктивності в науковому пізнанні. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2024. Том 12. № 4. С. 78-89. https://doi.org/10.31548/hspedagog/4.2024.78

4. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

5. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

6. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

7. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)

8. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

9. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с. URL: https://cgo.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Phil_basis.pdf (дата звернення 03.01.2025)

10. Ханстантинов В.О. Філософія науки: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 188 с.

11. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

12. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.

13. Haken, H. Synergetics: Introduction and Advanced Topics, (Vol. 1, 3rd ed.). 2004. Printing (Springer, Berlin, Heidelberg) DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-10184-1_2 (дата звернення 03.01.2025).

14. Varypaiev, O., Serohina, N., Serediuk, N., Dorozhko, I., Silvestrova, O. Ethical challenges in biotechnology: exploring the boundaries of scientific intervention. *Synesis*, 2025, v. 17, n.1, 1–20.

https://seer.ucp.br/seer/index.php/synesis/article/view/3253/3835 (дата звернення 03.01.2025).

15. Dilthey Wilhelm. Introduction to the Human Sciences. URL: https://ru.scribd.com/document/159101553/Wilhelm-Dilthey-Introduction-to-the-Human-Sciences (дата звернення 03.01.2025)

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають основні особливості сучасної науки?
2. Які риси відрізняють постнекласичний етап розвитку наукового знання?
3. Що таке глобальний еволюціонізм і яке його світоглядне значення?
4. Як глобальний еволюціонізм формує сучасну наукову картину світу?
1. Яке значення має концепція глобального еволюціонізму для розвитку наукових знань у сучасний період?
5. Які особливості мають сучасні самоорганізовані системи?
6. Які нові стратегії наукового пошуку сформувалися в умовах нелінійного мислення?
7. Як співвідносяться наука та позанаукове знання?
8. Які філософські засади сучасної нелінійної картини світу?
9. Яку роль відіграє наука у формуванні цінностей техногенної цивілізації?

Тема 8. Філософські проблеми сучасної науки і техніки. Філософія економіки

1. Філософія техніки як напрям філософії. Особливості феномену технонауки.

2. «Технократична концепція», її суть та основні положення.

3. Поняття конвергентних технологій, NBIC-конвергенція (N – Nano, B – Bio, I – Info, C – Cogno).

4. Автоматизація інтелектуальної діяльності людини та проблема штучного інтелекту: етико-філософський аспект.

5. Філософське розуміння економіки, її антропологічна сутність. Буття та самореалізація людини в економічному просторі.

Основні поняття і категорії: техніка, техногліогія, філософія техніки, технонаука, технократизм, конвергентні технології, NBIC-конвергенція, філософія економіки.

Самостійна робота № 8

1. Економічний аналіз науки і «економіка наукового дослідження».
2. Філософія інновацій: поняття та сутність. Соціальна природа інновацій
3. Специфіка соціоекономічного пізнання. Соціоекономічне знання як частина економічної культури

Методичні рекомендації

Дати визначення понять «техніка», «технологія», «філософія техніки». Окреслити коло проблем сучасної філософії техніки, показати місце і роль техніки у сучасному суспільстві, її вплив на систему відносин «людина – природа», «людина – культура». Розкрити суть феномену техніки у сучасний період.

Показати вплив філософських ідей на формування засад філософії техніки, зокрема, значення аксіології для розвитку техніки. Показати, що для філософії техніки характерна відсутність єдиної філософської системи; поряд з власне філософською вона включає і інші форми рефлексії з приводу техніки – історичну, аксіологічну, методологічну, проектну.

Звернути увагу на філософію техніки як окремий напрям філософського знання, охарактеризувати її предмет і завдання, висвітлити історичну еволюцію уявлень про техніку та технологію, а також проаналізувати феномен технонауки як синтезу наукового пізнання, технологічного виробництва та соціальних практик. Окреслити слід специфіку сучасної технонауки, зокрема її інноваційний, проектний і прагматичний характер.

Розглядаючи технократичну концепцію, варто звернути увагу на її світоглядні та методологічні засади. Необхідно охарактеризувати сутність технократизму як уявлення про визначальну роль науки і техніки у розвитку суспільства, висвітлити основні положення цієї концепції, а також проаналізувати її сильні сторони і обмеження. Окреслити доцільно критику технократичного підходу з позицій гуманізму та соціальної відповідальності.

Дати визначення поняття «технонаука», охарактеризувати її основні напрямки. Охарактеризувати технократичні концепції та поняття технократії, спираючись на ідеї постіндустріального суспільства (Д. Гелбрейт, Д. Белл, О. Тоффлер). Показати загрози технократії для суспільного розвитку.

Дати визначення конвергентних технологій (NBIC-конвергенція) Показати взаємозв'язок її компонентів. Звернути увагу на інтеграційні процеси у сучасній науці й техніці. Важливо висвітлити взаємодію нанотехнологій, біотехнологій, інформаційних та когнітивних наук, а також проаналізувати їхній потенційний вплив на природу людини, суспільні відносини та культурні цінності. Окреслити філософські та етичні виклики, що виникають у зв’язку з розвитком конвергентних технологій.

Розглядаючи автоматизацію інтелектуальної діяльності та проблему штучного інтелекту, доцільно звернути увагу на зміну уявлень про працю, творчість і пізнання. Слід охарактеризувати можливості та межі штучного інтелекту, висвітлити етико-філософські аспекти його використання, а також проаналізувати ризики і перспективи співіснування людини і ШІ. Окреслити проблему відповідальності, свободи та збереження людської ідентичності в умовах цифровізації, показати переваги та можливі загрози ШІ для людства.

Під час опрацювання філософського розуміння економіки необхідно звернути увагу на її антропологічну сутність. Важливо охарактеризувати економіку не лише як систему виробництва і обміну, а й як простір буття та

самореалізації людини, висвітлити взаємозв'язок економічних процесів з цінностями, культурою та сенсами людського життя, а також проаналізувати роль економічної діяльності у формуванні особистості. Окреслити слід значення філософії економіки для осмислення соціально-економічних трансформацій сучасності.

Під час виконання самостійної роботи варто звернути увагу на економічний аналіз науки та поняття «економіки наукового дослідження», охарактеризувати науку як особливу сферу інвестицій і соціальних витрат. Доцільно висвітлити філософію інновацій, проаналізувати їхню соціальну природу та роль у розвитку суспільства, а також окреслити специфіку соціоекономічного пізнання. Важливо розглянути соціоекономічне знання як складову економічної культури та чинник формування відповідального економічного мислення.

Література:

1. Варипаєв О.М., Байрамова О.В., Сільвестрова О.Ю. Емоційний інтелект та штучний інтелект: філософська рефлексія суб'єктності в процесах пізнання. *Філософія та управління.* 2025. № 2. С. 25-34. https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/98/91 (дата звернення 03.01.2025).
2. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.
3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)
4. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.
5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)
6. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
7. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)
8. Ханстантинов В.О. Філософія науки: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 188 с.
9. Haken, H. Synergetics: Introduction and Advanced Topics, (Vol. 1, 3rd ed.). 2004. Printing (Springer, Berlin, Heidelberg) DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-10184-1_2 (дата звернення 03.01.2025).

10. Varypaiev, O., Serohina, N., Serediuk, N., Dorozhko, I., & Silvestrova, O. Ethical challenges in biotechnology: exploring the boundaries of scientific intervention. *Synesis*, 2025, v. 17, n.1, 1–20. https://seer.ucp.br/seer/index.php/synesis/article/view/3253/3835 (дата звернення 03.01.2025).

11. Dilthey Wilhelm. Introduction to the Human Sciences. URL: https://ru.scribd.com/document/159101553/Wilhelm-Dilthey-Introduction-to-the-Human-Sciences (дата звернення 03.01.2025)

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає предмет і завдання філософії техніки?
2. Як характеризується феномен технонауки у сучасному суспільстві?
3. У чому полягає сутність технократичної концепції?
4. Які основні аргументи критики технократизму?
5. Чим, на Вашу думку, небезпечний технократизм?
6. Що таке конвергентні технології та NBIC-конвергенція?
7. Покажіть взаємозв'язок компонентів NBIC-конвергенції.
8. Які філософські та етичні проблеми породжує розвиток NBIC-технологій?
9. У чому полягає етико-філософський аспект проблеми штучного інтелекту?
10. Які загрози, на Вашу думку, несе в собі розширення можливостей штучного інтелекту?
11. Покажіть співвідношення фізичної і розумової праці на сучасному етапі розвитку системи виробництва.
12. Як автоматизація інтелектуальної діяльності впливає на людину і суспільство?
13. Яким є філософське розуміння економіки та її антропологічна сутність?
14. Яку роль відіграє соціоекономічне знання в структурі економічної культури?
15. Чи відповідає сучасний технічний прогрес цілям розвитку людства, соціуму? Відповідь поясніть.

Змістовий модуль 2. Сучасні теоретичні моделі науки

Тема 9. Проблема зростання знань у К. Поппера

1. Еволюційно-епістемологічна модель зростання наукового знання К. Поппера. Вимоги до наукової теорії.

2. Проблема демаркації між «наукою» та «ненаукою». Фальсифікація проти верифікації. Поняття «фаллібілізму».

3. **Концепція «трьох світів» та концепція «епістемології без суб'єкта пізнання».**

Основні поняття і категорії: верифікація, фальсифікація, «наука». «ненаука», фаллібілізм.

Самостійна робота № 9

1. Передумови та особливості зростання наукового знання в філософії науки за К.Поппером.
2. Критичний раціоналізм К. Поппера і його роль у трансформаціях філософ ії науки.

Методичні рекомендації

Дати характеристику еволюційно-епістемологічної моделі зростання наукового знання К. Поппера. Показати механізм зростання людських знань за К.Поппером. Охарактеризувати еволюційно-епістемологічну модель розвитку науки як процес висування гіпотез і їх постійного критичного випробування, висвітлити уявлення Поппера про науку як відкриту і динамічну систему знання. Проаналізувати вимоги до наукової теорії, зокрема її логічну несуперечливість, емпіричну змістовність та принципову можливість спростування, а також окреслити роль помилки як продуктивного чинника наукового прогресу. Окреслити структуру процесу зміни однієї наукової теорії іншою, назвати основні вимоги до нової теорії.

Розглядаючи проблему демаркації між наукою і ненаукою, доцільно звернути увагу на попперівську критику індуктивізму та принципу верифікації. Необхідно охарактеризувати фальсифікацію як головний критерій науковості, висвітлити відмінність між підтвердженням і спростуванням теорій, а також проаналізувати переваги фальсифікаціоністського підходу для розвитку науки. Дати визначення понять «верифікація» та «фальсифікація», звернути увагу на підстави для критики К. Поппером принципу верифікації. Покеазати, чому, на думку К. Поппера, принцип фальсифікації є способом відмежування науки від ненауки.

Окреслити поняття фаллібілізму як ядра критичного раціоналізму К. Поппера, як визнання принципової помилковості будь-якого наукового знання та його відкритості до подальшої критики і перегляду. Пояснити, чому, за К.Поппером, будь-яке наукове знання носить лише гіпотетичний характер і схильне до помилок. Показати процес зростання наукового знання як процес висування сміливих гіпотез і здійснення їх спростувань.

Дати характеристику концепції трьох світів: світ фізичних об'єктів і станів, світ психічних і ментальних станів свідомості, світ об'єктивного знання, показати зв'язок між ними, звернути увагу на онтологічну структуру реальності у філософії К. Поппера. Охарактеризувати світ фізичних об’єктів, світ суб’єктивних психічних станів і світ об’єктивного знання, висвітлити їх взаємодію та відносну автономність, а також проаналізувати ідею епістемології без суб’єкта пізнання. Окреслити значення цієї концепції для подолання психологізму та суб’єктивізму у філософії науки.

Обґрунтувати позицію К. Поппера про незалежність об'єкта пізнання від пізнаючого суб'єкта.

Під час виконання самостійної роботи доцільно звернути увагу на передумови та особливості зростання наукового знання в критичному раціоналізмі К. Поппера, охарактеризувати роль проблемних ситуацій, гіпотез і критичних дискусій у розвитку науки. Необхідно висвітлити сутність критичного раціоналізму як методологічної установки, що поєднує раціональність і принципову відкритість до критики, а також проаналізувати його вплив на трансформації філософії науки у XX ст. Окреслити значення попперівських ідей для сучасного розуміння наукової раціональності та меж наукового пізнання.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

3. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

4. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

5. Ханстантинов В.О. Філософія науки: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 188 с.

6. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

7. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.

8. Popper K. Objective knowledge. Evolutionary approach. URL: http://cpanel-199-19.nctu.edu.tw/~etang/Marketing_Research/E3_Handout/4POPPER_ObjectiveKnowledge2012.pdf (дата звернення 14.05.2020).

9. Popper K. The logic of scientific research. URL: http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/popper-logic-scientific-discovery.pdf (дата звернення 14.05.2020).

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає еволюційно-епістемологічна модель зростання наукового знання за К. Поппером?
2. Чому К. Поппер виступив з критикою принципу верифікації, запропонованого неопозитивістами?
3. У чому полягає принцип фальсифікації, за К. Поппером?
4. Як К. Поппер розв'язує проблему демаркації між наукою і ненаукою?
5. Чи має, за К. Попером, право «ненаука» на існування?
6. Що означає принцип фаллібілізму у філософії науки?
7. Які основні вимоги К. Поппер висуває до наукової теорії?
8. Чому помилка розглядається К. Поппером як джерело наукового розвитку?
9. У чому полягає концепція «трьох світів» К. Поппера?
10. Як взаємодіють три світи у процесі зростання знань?
11. Що означає концепція «епістемології без суб'єкта пізнання»?
12. Яке значення має критичний раціоналізм К. Поппера для сучасної філософії науки?

Тема 10. Концепція розвитку знань Т. Куна

1. **Поняття парадигми за Т. Куном. Структура парадигми.**
2. **Наукова революція як зміна парадигм.**
3. **Поняття наукового співтовариства та його роль в розвитку науки.**

Основні поняття і категорії: парадигма, наукова революція, наукове співтовариство.

Самостійна робота № 10

1. Місце традицій у розвитку «нормальної науки» за Т.Куном.
2. Передумови та зміст наукової революції за Т. Куном.

Методичні рекомендації

У процесі опрацювання теми необхідно звернути увагу на поняття парадигми як центральної категорії філософії науки Т. Куна, охарактеризувати її як сукупність теоретичних установок, методологічних норм, зразків розв'язання наукових задач і ціннісних орієнтацій. Важливо висвітлити структуру парадигми, проаналізувати її роль у формуванні «нормальної науки» та окреслити значення парадигмального консенсусу для стабільного розвитку наукових досліджень.

Дати визначення поняття «парадигма» за Т. Куном, назвати її основні властивості та компоненти («символічні узагальнення», «метафізичні частини парадигми», цінності, загальновизнані зразки) та показати їх взаємозв'язок. Центральне місце в концепції Т. Куна займає поняття парадигми, або сукупності найбільш загальних ідей і методологічних настанов у науці, визнаних даним науковим співтовариством.

Показати відмінності мід нормальним та революційним періодами у розвитку науки. Дати визначення понять «аномалія», «відкриття» та «криза» за Т.Куном.

Розглядаючи наукову революцію, слід звернути увагу на її інтерпретацію як радикальної зміни парадигм. Доцільно охарактеризувати механізм переходу від нормальної науки до кризового стану, висвітлити накопичення аномалій як передумову революційних змін, а також проаналізувати особливості наукової революції як процесу, що супроводжується зміною базових понять, стандартів раціональності та наукової картини світу. Окреслити проблему несумірності парадигм та її філософські наслідки для розуміння наукового прогресу.

Дати визначення поняття «наукове співтовариство», показати його зв’язок із поняттям «парадигма». Звернути увагу на соціальний вимір науки у концепції Т. Куна. Охарактеризувати наукове співтовариство як носія парадигми, висвітлити його роль у формуванні норм наукової діяльності, критеріїв науковості та механізмів визнання наукових результатів. Проаналізувати вплив комунікації, освіти і традицій на відтворення наукових знань та окреслити значення колективного чинника у розвитку науки.

Під час виконання самостійної роботи доцільно звернути увагу на місце традицій у розвитку нормальної науки за Т. Куном, охарактеризувати їх як чинник стабільності та спадкоємності наукових досліджень. Необхідно висвітлити передумови наукової революції, проаналізувати її зміст і етапи, а також окреслити роль інтелектуальних, соціальних і культурних факторів у зміні парадигм. Важливо підкреслити, що розвиток науки у моделі Т. Куна має нелінійний і історично зумовлений характер.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.

3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

4. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)
6. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
7. Ханстантинов В.О. Філософія науки: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 188 с.
8. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)
9. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.
10. Kuhn, T. S. The structure of scientific revolutions. URL: https://ia801209.us.archive.org/9/items/ThomasS.KuhnTheStructureOfScientificRevolutions/Thomas_S._Kuhn_The_structure_of_scientific_revolutions.pdf (дата звернення 14.05.2020).

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає сутність концепції розвитку науки Т. Куна?
2. Чи можна, з точки зору Т. Куна, вважати застарілі наукові теорії ненауковими через те, що вони були відкинуті? Відповідь поясніть.
3. Що таке «нормальна наука» в розумінні Т. Куна?
4. Що таке, за Т. Куном, «наукова революція», які її ознаки?
5. Яку роль відіграють традиції у розвитку нормальної науки?
6. Що таке аномалії і як вони впливають на стан наукового знання?
7. Як пов’язані аномалії, відкриття та кризи в науці?
8. Як Т. Кун пояснює механізм наукової революції?
9. У чому полягає проблема несумірності парадигм?
10. Яку роль відіграє наукове співтовариство у функціонуванні парадигми?
11. Які вчені, на думку Т.Куна, підштовхнули процеси наукових революцій?
12. Що таке «наукове співтовариство» і яку роль воно відіграє у розвитку науки?
13. Як змінюються критерії науковості під час наукової революції?
14. Яке значення має концепція Т. Куна для сучасної філософії науки?

Тема 11. Науково-дослідна програма І. Лакатоша

1. Поняття науково-дослідної програми у І. Лакатоша. Структура науково-дослідної програми : «жорстке ядро» та «захисний пояс».

2. Історія розвитку науки як історія боротьби і зміни конкуруючих дослідних програм.

Основні поняття і категорії: науково-дослідна програма, «жорстке ядро», «захисний пояс», «негативна евристика», зріла наука, переднаука.

Самостійна робота № 11

1. Глобальні наукові революції як зміна історичних типів наукової раціональності.
2. Проблеми методу в концепції науково-дослідних програм І. Лакатоша.

Методичні рекомендації

Дати характеристику концепції методології науково-дослідних програм та використання цієї методології в раціональній реконструкції науки І. Лакатоша, показати її відмінність від методологій, запропонованих К. Поппером і Т. Куном. У процесі опрацювання теми необхідно звернути увагу на поняття науково-дослідної програми як центральної категорії концепції Лакатоша, охарактеризувати її як стійку теоретико-методологічну структуру, що визначає напрям і логіку наукових досліджень. Важливо висвітлити структуру науково-дослідної програми, проаналізувати функції «жорсткого ядра» як сукупності базових припущень, що не підлягають фальсифікації в межах програми, а також окреслити роль «захисного поясу» допоміжних гіпотез, який забезпечує адаптацію програми до емпіричних труднощів.

Показати розвиток науки як історії конкуренції дослідних програм.

Розглядаючи методологічні засади концепції І. Лакатоша, слід звернути увагу на поняття негативної евристики, охарактеризувати її як систему заборон, що спрямовує науковий пошук і захищає «жорстке ядро» від прямого спростування. Доцільно висвітлити відмінність між прогресивними та деградуючими науково-дослідними програмами, проаналізувати критерії їх оцінки, зокрема здатність передбачати нові факти, а також окреслити значення цих ідей для розуміння зрілої науки і стадії переднауки.

У процесі вивчення історії розвитку науки за І. Лакатошем необхідно звернути увагу на інтерпретацію наукового прогресу як боротьби і зміни конкуруючих дослідних програм. Важливо охарактеризувати історію науки не як послідовність ізольованих теорій або окремих революцій, а як динамічний процес взаємодії альтернативних програм, висвітлити механізми їхнього суперництва та проаналізувати умови, за яких одна програма витісняє іншу. Окреслити відмінність підходу І. Лакатоша від концепцій К. Поппера і Т. Куна.

Показати, як, за І. Лакатошем, відбувається процес розвитку науки. Розмежувати два види наукового знання – зрілу науку і переднауку (незріла), назвати критерії зрілої науки.

Під час виконання самостійної роботи доцільно звернути увагу на глобальні наукові революції як зміну історичних типів наукової раціональності, охарактеризувати їх у контексті еволюції науково-дослідних програм. Необхідно висвітлити проблеми методу в концепції І. Лакатоша, проаналізувати поєднання нормативного і дескриптивного підходів у його філософії науки та окреслити значення методології дослідних програм для сучасного розуміння наукового розвитку. Важливо підкреслити, що модель І. Лакатоша сприяє подоланню як догматизму, так і релятивізму у філософії науки.

Література:

1. Айтов, С. Ш. Філософсько-наукові концепції І. Лакатоша та Ст. Тулміна: когнітивна взаємодія з історичною антропологією. *Вісник ДНУ. Серія : Історія і філософія науки і техніки.* 2016. Т. 24, № 24. С. 27–32. URL: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/10135/4/Aitov.pdf (дата звернення 03.01.2025).
2. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.
3. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.
4. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)
5. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.
6. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)
7. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
8. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)
9. Lakatos I. Falsification and methodology of research programs. http://www.inf.fu-berlin.de/lehre/pmo/eng/Lakatos-Falsification.pdf (дата звернення 14.05.2020).
10. Lakatos I. History of science and its rational reconstruction. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-010-3142-4_7 (дата звернення 14.05.2020).

Питання для самоконтролю:

1. Що таке «дослідницька програма», за І. Лакатошем?
2. Яка структура дослідницької програми? Покажіть зв'язок між її складовими?
3. У чому полягає функція «жорсткого ядра» дослідної програми?
4. Яку роль відіграє «захисний пояс» у розвитку наукового знання?
5. Що означає поняття негативної евристики?
6. Яке значення негативна евристика» та «захисний пояс» мають для розвитку та зміни дослідницьких програм?
7. Розмежуйте поняття зрілої науки і переднауки (незрілої) за І. Лакатошем.
8. Назвіть критерії зрілої науки.
9. Чим відрізняється прогресивна дослідна програма від деградуючої?
10. Як І. Лакатош інтерпретує історію розвитку науки?
11. У чому полягає відмінність концепції І. Лакатоша від підходів К. Поппера і Т. Куна?
12. Яке значення має методологія науково-дослідних програм для сучасної філософії науки?

Тема 12. «Анархістська епістемологія» П. Фейєрабенда

1. Наука як міф XX ст. Підстави епістемологічного анархізму П. Фейєрабенда.

2. Суть правила «допустимо все». Принцип проліферації теорій та принцип неспіввимірності теорій як основні принципи методології анархізму.

Основні поняття і категорії: епістемологічний анархізм, принцип «anything goes» (все дозволено), проліферація, принцип неспіввимірності теорій.

Самостійна робота № 12

1. Реконструкція історії науки П. Фейєрабенда.
2. Обмеженість традиційної методології науки за П. Фейєрабендом.

Методичні рекомендації

Окреслити основні положення епістемологічного анархізму П. Фейєрабенда, звернути увагу на підстави для усування відмінностей між міформ та наукою за П. Фейєрабенодм. Показати відмінності позиції П. Фейєрабенда від позицій Т. Куна та І. Лакатоша.

Звернути увагу на трактування П. Фейєрабендом науки як одного з культурних міфів XX ст., охарактеризувати підстави епістемологічного анархізму, висвітлити критику універсальних методологічних норм і проаналізувати аргументи Фейєрабенда проти ідеї єдиного наукового методу.

Окреслити його позицію щодо історичної мінливості наукових стандартів і залежності науки від соціокультурного контексту.

Означити причини обмеженості наукової методології та підстави для принципу «anything goes» (все дозволено). Розглядаючи суть правила «anything goes», варто звернути увагу на його полемічний характер і методологічне значення. Необхідно охарактеризувати принцип «anything goes» як заперечення жорстких нормативних вимог до наукового пізнання, висвітлити ідею творчої свободи в науці та проаналізувати роль порушення правил у розвитку знання. Ооцільно висвітлити взаємозв'язок цього правила з принципом проліферації теорій, що передбачає множинність альтернативних пояснювальних схем і сприяє критичному перегляду усталених наукових концепцій. Дати характеристику контрпродуктивних ідей, принципу проліферації та принципу неспіввимірності.

У процесі вивчення принципу неспіввимірності теорій необхідно звернути увагу на проблему порівнянності різних наукових підходів. Важливо охарактеризувати неспіввимірність як відсутність нейтральної мови для зіставлення теорій, висвітлити наслідки цього принципу для уявлень про науковий прогрес та проаналізувати його зв'язок із критикою кумулятивної моделі розвитку науки. Окреслити вплив ідей Фейєрабенда на плюралістичні та постпозитивістські напрями філософії науки.

Пояснити зміст підходу П. Фейєрабенда до науки як до анархічного підприємства, спираючись на аналіз принципу «anything goes».

Під час виконання самостійної роботи доцільно звернути увагу на реконструкцію історії науки у працях П. Фейєрабенда, охарактеризувати її як альтернативу нормативним моделям наукового розвитку. Необхідно висвітлити приклади з історії науки, якими Фейєрабенд обґрунтовує свою концепцію, проаналізувати роль випадковості, традиції та позанаукових чинників у становленні наукових теорій та окреслити значення епістемологічного анархізму для критичного осмислення науки як культурного феномена.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.

3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

4. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612(дата звернення 03.01.2025)

6. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

7. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

8. Ruser, Alexander. How Is It Going When Anything Goes? Epistemology and Philosophy of Science. 2024. 61 (4):162-179. URL: https://www.researchgate.net/publication/386244724_HOW_IS_IT_GOING_WHEN_ANYTHING_GOES_REFLECTIONS_ON_PAUL_FEYERABEND_AND_THE_POSTFACTUAL (дата звернення 28.12.2025)

9. Feyerabend P. Against the method. An outline of the anarchist theory of knowledge. URL: https://monoskop.org/images/7/7e/Feyerabend_Paul_Against_Method.pdf (дата звернення 14.05.2020).

Питання для самоконтролю:

1. Які основні підстави епістемологічного анархізму П. Фейєрабенда?
2. Чому П.Фейєрабенд називає науку «міфом XX століття»?
2. У чому П.Фейєрабенд вбачає обмеженість традиційної методології науки?
3. Яке значення для розвитку науки та метолодогічне значення має принцип «anything goes» (все дозволено?
4. Що таке контропродуктивні ідеї за П.Фейєрабендом?
5. Яке значення має принцип проліферації у науковому пізнанні?
6. Як проліферація теорій сприяє розвитку наукового знання?
7. У чому полягає принцип неспіввимірності теорій?
8. Які наслідки принципу неспіввимірності для розуміння наукового прогресу?
9. Як П. Фейєрабенд реконструює історію науки?
10. Яке значення має епістемологічний анархізм для сучасної філософії науки?

Тема 13. Еволюційна епістемологія С. Тулміна

1. Еволюційний підхід до теорії пізнання. Еволюційна епістемологія як ідентичність біологічної еволюції та пізнавального процесу.

2. Рушійні сили еволюції науки за С. Тулміном. Поняття «інтелектуальної екології».

Основні поняття і категорії: еволюційна епістемологія, «інтелектуальна еволюція».

Самостійна робота № 13

1. С. Тулмін: еволюція матриці розуміння.
2. Теорія як популяція понять особливого виду за С. Тулміном.

Методичні рекомендації

У процесі опрацювання теми необхідно звернути увагу на еволюційну епістемологію С. Тулміна як концепцію, що інтерпретує пізнання у тісному зв'язку з біологічною еволюцією, охарактеризувати її як процес адаптації пізнавальних структур до змінного середовища, висвітлити ідею ідентичності механізмів еволюції знання і природного відбору та проаналізувати відмінності цього підходу від кумулятивних і революційних моделей розвитку науки. Окреслити слід значення еволюційного підходу для сучасної філософії науки.

Показати процес зміни типів раціональності, трансформації, «гібридизації» знань. Показати, як на рівні наукових теорій поєднуються процеси консервативного зберігання (виживання) та інновацій («мутацій»).

Розглядаючи рушійні сили еволюції науки за С. Тулміном, варто звернути увагу на соціокультурний вимір наукового пізнання. Необхідно охарактеризувати науку як історично змінний процес «інтелектуальної еволюції», висвітлити роль варіації, відбору та збереження ідей у розвитку наукових теорій, а також проаналізувати поняття «інтелектуальної екології» як сукупності умов, у яких відбувається конкуренція ідей, концептів і способів аргументації. Окреслити доцільно взаємозв'язок між когнітивними, соціальними та інституційними чинниками еволюції наукового знання.

Розкрити роль вчених та наукової еліти у розвитку та зміні наукових знань. Показати значення «аномалій» як стимулів наукової еволюції.

Дати характеристику розвитку науки за С.Тулміном як розгорнутого у часі процесу здійснення і чергування стандартів раціонального пояснення, взятих разом з процедурами їх перевірки та випробування на практичну ефективність, окреслити рушійні сили еволюції науки.

Охаарктеризувати поняття «інтелектуальної екології» та її значення в науковій діяльності.

Під час виконання самостійної роботи слід звернути увагу на ідею еволюції матриці розуміння у філософії С. Тулміна, охарактеризувати її як зміну стандартів пояснення, аргументації та оцінки знання в різні історичні епохи. Важливо висвітлити концепцію теорії як популяції понять особливого виду, проаналізувати механізми варіативності та селекції понять у межах

наукових традицій та окреслити значення цієї моделі для розуміння динаміки наукових змін. Доцільно підкреслити, що еволюційна епістемологія Тулміна акцентує увагу на поступовому, контекстуально зумовленому характері розвитку науки.

Література:

1. Айтов, С. Ш. Філософсько-наукові концепції І. Лакатоша та Ст. Тулміна: когнітивна взаємодія з історичною антропологією. *Вісник ДНУ. Серія : Історія і філософія науки і техніки.* 2016. Т. 24, № 24. С. 27–32. URL: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/10135/4/Aitov.pdf (дата звернення 03.01.2025).

2. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

3. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.

4. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

5. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

6. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)

7. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

8. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

9. Toulmin, S. E. The philosophy of science. An introduction. London: Hutchinson University Library. (Third impression, 1957).

Питання для самоконтролю:

1. У чому виявилася новизна еволюційного підходу до теорії пізнання С. Тулміна?
2. Як еволюційна епістемологія пояснює зв’язок біологічної еволюції та пізнавального процесу?
3. Що є рушійними силами еволюції науки за С. Тулміном?
4. Що таке «інтелектуальна екологія», яке її значення у пізнавальній діяльності?

5. Як соціокультурні чинники впливають на еволюцію наукового знання?

6. Що таке матриця розуміння і як вона еволюціонує?

7. Чим еволюційна епістемологія Тулміна відрізняється від концепцій Т. Куна та І. Лакатоша?

8. Яке значення має еволюційна епістемологія для сучасної філософії науки?

Тема 14. Тематичний аналіз науки Дж. Холтона

1. Тематичний аналіз Дж. Холтона. Поняття та суть «теми», її значення у розвитку науки.

2. «Тривимірна модель» науки за Дж. Холтоном .

Основні поняття і категорії: тема, тематичний аналіз, «тривимірна модель» науки.

Самостійна робота № 14

1. «Теми» як стимулюючий фактор розвитку науки за Дж. Холтоном.
2. Поняття «антинаука» за Дж. Холтоном.

Методичні рекомендації

Під час вивчення теми слід звернути увагу на прагнення Дж. Холтона поєднати історико-науковий, філософський і культурологічний підходи до аналізу наукового знання. У процесі опрацювання теми необхідно звернути увагу на тематичний аналіз як особливий метод дослідження науки, охарактеризувати поняття «теми» як стійких інтелектуальних орієнтацій і глибинних мотивів наукового мислення, висвітлити їхню роль у формуванні наукових програм і стилів дослідження та проаналізувати значення тем для довготривалого розвитку науки. Окреслити відмінність тематичного аналізу від суто логіко-методологічних моделей пояснення наукового прогресу.

Дати визначення поняття «тематичний аналіз» та «тема». Звернути увагу, що тематичний аналіз – спосіб вивчення історії науки, що передбачає наявність глибинних стійких структур мислення (тематики), що лежать в основі наукової діяльності вчених.

Показати специфіку діляьності вчених та процес виникнення нових ідей у науковому пізнанні за Дж. Холтоном.

Розглядаючи «тривимірну модель» науки за Дж. Холтоном, варто звернути увагу на її інтегративний характер. Необхідно охарактеризувати науку як єдність трьох взаємопов’язаних вимірів – емпіричного, аналітико-раціонального та тематичного, висвітлити специфіку кожного з них і проаналізувати їхню взаємодію в реальному процесі наукового пізнання. Звернути увагу на поєднанні у «тривимірній моделі» науки індивідуальності вченого, стану науки на даний час та особливостей соціальних факторів, включаючи загальний культурний контекст епох. Окреслити значення

тематичного виміру для розуміння мотивацій учених, вибору проблем і напрямів досліджень, а також для пояснення стійкості певних ідей у науці.

Під час виконання самостійної роботи слід звернути увагу на трактування «тем» як стимулюючого фактора розвитку науки у концепції Дж. Холтона, охарактеризувати їхню евристичну функцію та роль у підтриманні безперервності наукових традицій. Важливо висвітлити поняття «антинауки» як критичну категорію, спрямовану на виявлення псевдонаукових і ідеологізованих форм знання, проаналізувати критерії їх розмежування з наукою та окреслити значення цієї проблеми для сучасної наукової культури. Доцільно підкреслити, що тематичний аналіз дозволяє глибше зрозуміти внутрішні смислові механізми розвитку науки.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.

3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

4. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)

6. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

7. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

8. Holton, Gerald James. 1988. Thematic origins of scientific thought: Kepler to Einstein. Cambridge, MA: Harvard University Press. URL: https://dash.harvard.edu/handle/1/23975383 (дата звернення 03.01.2025)

9. Holton, Gerald James. Science and anti-science. Cambridge: Harvard University Press, 1993. URL: (дата звернення 03.01.2025)

Питання для самоконтролю:

1. Чим відрізняється поняття «тема» у Дж. Холтона від понять «парадигма науки» Т. Куна та «науково-дослідна програма» І. Лакатоша?

2. Що, за Дж. Холтоном, являє сбою «тематичний аналіз» науки?

3. Яке значення мають «теми» для розвитку наукового знання?

4. Як, за Дж. Холтоном, відбувається процес виникнення нових ідей у науковому пізнанні?

5. Чим тематичний аналіз відрізняється від логіко-методологічних підходів у філософії науки?

6. У чому полягає зміст «тривимірної моделі» науки за Дж. Холтоном?

7. Які виміри науки виокремлює Дж. Холтон і як вони взаємодіють?

8. Як тематичний вимір впливає на вибір наукових проблем і методів?

9. У чому полягає евристична роль «тем» у науці?

10. Яке значення має концепція тематичного аналізу для сучасного розуміння науки?

Тема 15. Сучасні моделі еволюції науки

1. Проблемно-трансдисциплінарна модель еволюції наукового знання. «Другий тип» виробництва знання (М. Гіббонс. Х. Новотни).

2. Моделі постакадемічної науки (Дж. Займан), постнормальної науки (Дж. Равец, С. Фунтовіч), «потрійної спіралі: університет-промисловість-держава» (Л. Лейдесдорф, Г. Іцковіц) та ін.

Основні поняття і категорії: проблемно-трансдисциплінарна модель еволюції наукового знання, «перший тип» та «другий тип» виробництва знання, постакадемічна наука, постнормальна наука, «потрійна спіраль».

Самостійна робота № 15

1. Порівняльна характеристика типів наукового знання (Mode 1 та Mode 2).

2. «Потрійна спіраль: університет-промисловість-держава» на сучасному етапі розвитку суспільства: перспективи розвитку та проблеми впровадження.

Методичні рекомендації

Звернути увагу на проблемно-трансдисциплінарну модель еволюції наукового знання, охарактеризувати її як альтернативу класичним академічним формам наукової діяльності, висвітлити особливості «другого типу» виробництва знання, запропонованого М. Гіббонсом і Х. Новотни, та проаналізувати його орієнтацію на практичні проблеми, міждисциплінарність і соціальну контекстуальність. Окреслити відмінність між «першим типом» (Mode 1) виробництва знання, зорієнтованим на дисциплінарну автономію і внутрішні наукові критерії, та «другим типом» (Mode 2), що формується у відкритому соціальному просторі.

Розглядаючи моделі постакадемічної науки, варто звернути увагу на концепцію Дж. Займана, охарактеризувати зміну ролі наукових інституцій і норм наукової діяльності, висвітлити зростання залежності науки від економічних, політичних і технологічних чинників та проаналізувати трансформацію наукового етосу. Окреслити доцільно специфіку постакадемічної науки як форми знання, що поєднує наукові, інженерні та управлінські практики.

Дати визначення «постнормальної науки» (PNS) за С.Фунтовічем та Ж.Равіцом як нової концепції управління складними науковими проблемами та як реакцію на ситуації високої невизначеності, ризику і ціннісної конфліктності. Показати відмінності між «нормальною» та «постнормальною» наукою. Дати характеристику основних елементів та принципів PNS (наукове управління невизначеністю та якістю, множинність перспектив та зобов'язань, інтелектуальна та соціальна структури, що відображають діяльність із вирішення проблем).

Важливо висвітлити ідею розширеного наукового співтовариства, проаналізувати зміну критеріїв наукової достовірності та окреслити роль експертного знання у прийнятті соціально значущих рішень. Слід підкреслити, що постнормальна наука акцентує увагу на відповідальності науки перед суспільством.

Проаналізувати модель «потрійної спіралі: університет–промисловість–держава», Г. Іцковіца та Л. Лейдесдорфа як одного з варіантів альтернативного розуміння трансформацій у взаємозв'язку з процесами деінстітуціоналізації традиційних академічних структур. Звернути увагу на нові форми інституційної взаємодії у виробництві знання та інновацій. Необхідно охарактеризувати цю модель як динамічну систему партнерства між науковими, економічними та державними структурами, висвітлити її значення для інноваційного розвитку суспільства та проаналізувати можливості і обмеження її практичної реалізації. Показати специфіку відносин науки, держави і промислового сектора, висвітлити показати «третю місію» університетів, їх націлення на відтворення і впровадження інноваційних ідей і технологій.

Під час виконання самостійної роботи слід звернути увагу на порівняльну характеристику типів наукового знання Mode 1 та Mode 2, охарактеризувати їхні методологічні, організаційні та ціннісні відмінності. Важливо висвітлити сучасний стан і перспективи розвитку моделі «потрійної спіралі», проаналізувати проблеми її впровадження в різних соціокультурних контекстах та окреслити значення сучасних моделей еволюції науки для розуміння ролі знання у розвитку суспільства.

Література:

1. Добронравова І. С. Новітня філософія науки [Текст] : підручник для студ. філос. ф-тів ун-тів і аспірантів (для складання канд. іспиту з філософії та філософії науки). К. : Логос, 2009. 244 с.

2. Добронраврва І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.

3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання] / О. М. Кузь, В. Ф. Чешко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua) (дата звернення 03.01.2025)

4. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.

5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. URL : http://zavantag.com/docs/index-391622.html#37612 (дата звернення 03.01.2025)

6. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

7. Чуйко В.Д. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/ (дата звернення 03.01.2025)

8. Hooker Cliff. SCIENCE: LEGENDARY, ACADEMIC – AND POST-ACADEMIC? Essay Review. URL: https://www.researchgate.net/publication/226330356_Science_Legendary_Academic_-_and_Post-Academic (дата звернення 03.01.2025).

9. Ziman John. Real Science: What It Is and What It Means. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. xii + 399 pp. URL: https://philpapers.org/rec/ZIMRSW (дата звернення 03.01.2025).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть причини формування проблемно-трансдисциплінарної моделі еволюції наукового знання.
2. Що являють собою «перший тип» (Mode 1) та «другий тип» (Mode 2) виробництва знання?
3. У чому полягають відмінності між Mode 1 та Mode 2?
4. Що таке постакадемічна наука за Дж. Займаном?
5. Які ознаки постнормальної науки (Дж. Равец, С. Фунтовіч)?
6. Які чинники зумовлюють формування постнормальної науки?
7. У чому полягає специфіка постнормальної науки за Дж. Равецом і С. Фунтовічем?
8. Як Л. Лейдесдорф та Г. Іцковіц трактують «потрійну спіраль: університет-промисловість-держава» на сучасному етапі розвитку суспільства та його наукових знань?
9. Яке значення сучасних моделей еволюції науки для розвитку суспільства знань?

Рекомендована література

1. Добронравова І.С. Практична філософія науки [Текст] : [зб. наук. пр.]. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Суми : Університетська книга, 2017. 351 с.
2. Етичний кодекс ученого України : Постанова загальних зборів НАН України № v0002550-09 від 15.04.2009. URL : Етичний кодекс ученого України | від 15.04.2009 № 2 (rada.gov.ua)
3. Кузь О. М. Філософія науки : навчальний посібник : [Електронне видання]. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с. URL : Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics: Філософія науки (hneu.edu.ua)
4. Семенюк Едуард. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.
5. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011.
6. Стежко В.В. Навчальний посібник з курсу «Філософія науки». Кропивницький: ЦНТУ, 2020. 93 с.
7. Філософія науки: підручник. / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
8. Філософські основи наукових досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2019. 240 с.
9. Філософія науки. Етика та методологія наукового дослідження : навч.-метод. посіб. для підготовки докторів філософії «Doctor of Philosophy» (PhD) / І. Г. Утюж [та ін.]. Запоріжжя : ЗДМУ, 2018. 76 с.
10. Філософія науки і техніки: комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни: навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра з усіх спеціальностей / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Піхорович В.Д., Самарський А.Ю. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 93 с.
11. Ханстантинов В.О. Філософія науки: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 188 с.
12. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.
13. Code of Ethics for Researchers. *World Economic Forum.* URL: https://widgets.weforum.org/coe/index.html#code
14. CONVERGENCE OF KNOWLEDGE, TECHNOLOGY, AND SOCIETY: Beyond Convergence of Nano-Bio-Info-Cognitive Technologies. URL: http://scienceus.org/wtec/docs/nbic2.pdf (дата звернення 14.05.2020).
15. Feyerabend P. Against the method. An outline of the anarchist theory of knowledge. URL: https://monoskop.org/images/7/7e/Feyerabend_Paul_Against_Method.pdf (дата звернення 14.05.2020).
16. Holton, Gerald James. 1988. Thematic origins of scientific thought: Kepler to Einstein. Cambridge, MA: Harvard University Press. URL: https://dash.harvard.edu/handle/1/23975383 (дата звернення 14.05.2020).

17. Kuhn, T. S. *The structure of scientific revolutions.* URL: https://ia801209.us.archive.org/9/items/ThomasS.KuhnTheStructureOfScientificRevolutions/Thomas_S._Kuhn_The_structure_of_scientific_revolutions.pdf (дата звернення 14.05.2020).
18. Lakatos I. Falsification and methodology of research programs. http://www.inf.fu-berlin.de/lehre/pmo/eng/Lakatos-Falsification.pdf (дата звернення 14.05.2020).
19. Lakatos I. History of science and its rational reconstruction. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-010-3142-4_7 (дата звернення 14.05.2020).
20. NBIC: Converging Technologies https://bayanbox.ir/view/9172140406278109050/Converging-Technologies-v.4.pdf (дата звернення 14.05.2020).
21. Popper K. Objective knowledge. Evolutionary approach. URL: http://cpanel-199-19.nctu.edu.tw/~etang/Marketing_Research/E3_Handout/4POPPER_ObjectiveKnowledge2012.pdf (дата звернення 14.05.2020).
22. Popper K. The logic of scientific research. URL: http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/popper-logic-scientific-discovery.pdf (дата звернення 14.05.2020).
23. Rigour, respect, responsibility: a universal ethical code for scientists. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/283157/universal-ethical-code-scientists.pdf (дата звернення 14.05.2020).
24. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: https://plato.stanford.edu/ (дата звернення 14.05.2020).
25. Toulmin, S. E. The philosophy of science. An introduction. London: Hutchinson University Library. (Third impression, 1957).

Для нотаток

Філософія науки : Методичні вказівки до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти / Уклад. О.Ю. Сільвестрова. Луцьк: ЛНТУ, 2026. 48 с.

Комп’ютерний набір: Сільвестрова О.Ю.
Редактор: Сільвестрова О.Ю.

Підп. до друку «__»_____2026 р.
Формат 60х84/16. Папір офс.
Гарн. Таймс. Ум. друк. арк. 2,4.
Тираж 50 прим.

Інформаційно-видавничий відділ
Луцького національного технічного університету
43018 м. Луцьк, вул. Львівська, 75
ВІП ЛНТУ